

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

JOURNAL OF
FACULTY OF THEOLOGY
ISTANBUL UNIVERSITY

Sayı/Number: 30

Yıl/Year: 2014

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (İÜİFD)

**İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Adına Sahibi / Owner on Behalf of Faculty
of Theology of Istanbul University**
Prof. Dr. Murteza BEDİR (Dekan/Dean)

Editör / Editor
Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER

**Yazı İşleri Sorumlusu /
Legal Representative**
Prof. Dr. Hidayet AYDAR

Editör Yardımcıları / Co-Editors
Yrd. Doç. Dr. Mustafa İsmail BAĞDATLI
Yrd. Doç. Dr. Mustakim ARICI

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER
Prof. Dr. Hidayet AYDAR
Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
Doç. Dr. Ramazan YILDIRIM
Yrd. Doç. Dr. Mustafa İsmail BAĞDATLI
Yrd. Doç. Dr. Mustakim ARICI

Son Okuma / Redaction

Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK
Arş. Gör. Mustafa ÖZAÇAÇ

Kapak ve İç Tasarım / Graphical Design
Yrd. Doç. Dr. Mustafa İsmail BAĞDATLI

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdurrahman ACAR (Prof.Dr.), Rahim ACAR (Prof.Dr.), Alparslan AÇIKGENÇ (Prof.Dr.), Muhsin AKBAŞ (Prof.Dr.), Yasin AKTAY (Prof.Dr.), Mehmet AKKUŞ (Prof.Dr.), Halis ALBAYRAK (Prof.Dr.), Recep ALPYAÇIL (Doç.Dr.), Ramazan ALTINTAŞ (Prof.Dr.), Abdüsselam ARI (Doç.Dr.), Ali ARSLAN (Prof.Dr.), Zeki ARSLANTÜRK (Prof.Dr.), Nevzat AŞIK (Prof.Dr.), Muhammed ABAY (Yrd.Doç.Dr.), Mahmut AY (Yrd.Doç.Dr.), İrfan AYCAN (Prof.Dr.), Hidayet AYDAR (Prof. Dr.), İbrahim Hakkı AYDIN (Prof.Dr.), Ömer AYDIN (Prof.Dr.), Yaşar AYDINLI (Prof.Dr.), Osman AYDINLI (Prof.Dr.), Fahmettin BAŞAR (Prof.Dr.), Vahdettin BAŞCI (Prof.Dr.), İrfan BAŞKURT (Doç.Dr.), Kemal BATAK (Doç.Dr.), Abdülaziz BAYINDIR (Prof.Dr.), Mehmet BAYRAKADAR (Prof.Dr.), Bayraktar BAYRAKLI (Prof.Dr.), M.Faruk BAYRAKTAR (Prof. Dr.), Mürteza BEDİR (Prof.Dr.), Ramazan BİÇER (Prof.Dr.), Nahide BOZKURT (Prof.Dr.), Ömer BOZKURT (Yrd.Doç. Dr.), H.İbrahim BULUT (Doç.Dr.), Mehmet BÜYÜKDERE (Prof.Dr.), Yılmaz CAN (Prof.Dr.), Hasan CİRİT (Doç.Dr.), Yaşar ÇALIŞKAN (Prof.Dr.), İlyas ÇELEBİ (Prof.Dr.), Mehmet ÇELİK (Prof.Dr.), Yakup ÇİÇEK (Prof.Dr.), Mehmet DALKILIÇ (Prof.Dr.), Muhsin DEMİRCİ (Prof.Dr.), Kürşat DEMİRCİ (Doç.Dr.), İsmail DEMİREZEN (Doç.Dr.), Abdülkadir DONUK (Prof.Dr.), Recai DOĞAN (Prof.Dr.), İbrahim Kafi DÖNMEZ (Prof.Dr.), Ali DURUSOY (Prof.Dr.), Yaşar DÜZENLİ (Prof.Dr.), Feridun M.EMEÇEN (Prof.Dr.), İzzet ER (Prof.Dr.), Ali ERBAŞ (Prof.Dr.), Hüsamettin ERDEM (Prof.Dr.), Mustafa ERDEM (Prof.Dr.), Ayşe Zişan FURAT (Doç.Dr.), Necmettin GÖKKİR (Doç.Dr.), Bilal GÖKKİR (Doç. Dr.), Musa Kazım GÜLÇÜR (Yrd.Doç.Dr.), Zekeriya GÜLER (Prof.Dr.), Sıtkı GÜLLE (Prof.Dr.), Hacı Mehmet GÜNAY (Prof.Dr.), Osman GÜNER (Prof.Dr.), Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU (Prof.Dr.), Abdurrahman HAÇKALI (Prof.Dr.), Ömer Faruk HARMAN (Prof.Dr.), Hüseyin HANSU (Doç.Dr.), Dursun HAZER (Prof.Dr.), Hayati HÖKELEKLİ (Prof. Dr.), Davut HUT (Dr.), M.Zeki İŞCAN (Doç.Dr.), Abdullah KAHRAMAN (Prof.Dr.), İsmail KARA (Prof.Dr.), Mustafa KARA (Prof.Dr.), N.Ünal KARASLAN (Prof.Dr.), Faruk KARACA (Prof.Dr.), Ahmet KAVAS (Prof.Dr.), Mahmut KAYA (Prof.Dr.), Fahri KAYADİBİ (Prof.Dr.), Ziya KAZICI (Prof.Dr.), Bilal KEMİKLİ (Prof.Dr.), İmaduddin Khalil (Prof. Dr.), A.Saim KILAVUZ (Prof.Dr.), Recep KILIÇ (Prof.Dr.), Sadık KILIÇ (Prof.Dr.), Celal KIRCA (Prof.Dr.), Abdullah KIZILCIK (Doç.Dr.), Ferhat KOCA (Prof.Dr.), Hasan KURT (Prof.Dr.), Saffet KÖSE (Prof.Dr.), Yaşar Abit KOÇAK (Prof. Dr.), Mustafa KÖYLÜ (Prof.Dr.), Zekeriya KURŞUN (Prof.Dr.), İlhan KUTLUER (Prof.Dr.), Bekir KUZUDİŞLİ (Doç. Dr.), Talip KÜÇÜKCAN (Prof.Dr.), Muhittin MACİT (Doç.Dr.), Yurdağul MEHMETOĞLU (Prof.Dr.), Ahmet Yaşar OCAK (Prof.Dr.), Hakan OLGUN (Doç.Dr.), Mesut OKUMUŞ (Prof.Dr.), Reşat ÖNGÖREN (Prof.Dr.), Hakkı ÖNKAL (Prof.Dr.), Abdülkerim ÖZAYDIN (Prof.Dr.), Tahsin ÖZCAN (Prof.Dr.), Abdurrahman ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Metin ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZKARCI (Prof.Dr.), Mevlüt ÖZLER (Prof.Dr.), Hanefi PALABIYIK (Prof.Dr.), Hüseyin PEKER (Prof.Dr.), Selahattin POLAT (Prof.Dr.), Mehmet Saffet SARIKAYA (Prof.Dr.), Hüseyin SARIOĞLU (Prof.Dr.), A.Nedim SERİNSU (Prof.Dr.), Burhanettin TATAR (Prof.Dr.), Mustafa TAHRALI (Prof. Dr.), Mustafa TEKİN (Doç.Dr.), Nihat TEMEL (Prof.Dr.), Mustafa Zeki TERZİ (Prof.Dr.), Nuri TINAZ (Doç.Dr.), Kasım TURHAN (Prof.Dr.), Süleyman TULÜCÜ (Prof.Dr.), Talip TÜRCAN (Prof.Dr.), Osman TÜREK (Prof.Dr.), Mustafa USTA (Prof.Dr.), Mazlum UYAR (Prof.Dr.), Yavuz ÜNAL (Prof.Dr.), İsmail Safa ÜSTÜN (Prof.Dr.), İsmail YAKIT (Prof.Dr.), Ahmet YAMAN (Prof.Dr.), Cafer Sadık YARAN (Prof.Dr.), Metin YAŞA (Doç.Dr.), Davut YAYLALI (Prof.Dr.), Nesimi YAZICI (Prof.Dr.), Hüseyin YAZICI (Prof.Dr.), Adem YERİNDE (Doç.Dr.), Yavuz YILDIRIM (Yrd.Doç.Dr.), Ali YILMAZ (Prof.Dr.), İsmail YİĞİT (Prof.Dr.), A.İhsan YİTİK (Prof.Dr.), Metin YURDAGÜR (Prof.Dr.), Ahmet YÜCEL (Prof.Dr.),

Yönetim Yeri / Administration Place

İskenderpaşa Mahallesi, Horhor Caddesi, Kavalalı Sokak, No:1 A-Blok 34080 Fatih / İstanbul.
Tel: (212) 532 60 20, Faks: (212) 532 62 07, e-posta: ilhdergi@istanbul.edu.tr

İÜİFD yılda iki sayı olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

İÜİFD'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayım hakları İÜİFD'ye ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

Patricia Crone, Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce, çeviri: Hakan Köni, Kapı Yayınları, 2007.

11 Eylül olayları siyasî ve sosyo-ekonomik birçok etkisinin yanında akademik ve entelektüel alanda İslâm siyaset düşüncesine dair ilmî araştırmalar ve popüler yayınların niceliksel bir artışına da yol açmıştır. Revizyonist ekolün öncü isimlerinden Patricia Crone'un eseri 11 Eylül sonrasında kaleme alınmış kitaplardan birisi olmakla beraber kapsamına aldığı konuların çeşitliliği ve hacmiyle diğerlerinden ayrılmakta ancak ne salt popüler ne de salt bilimsel bir kitap portresi çizmektedir. Zira kitap, dört ana bölüm ve bu bölümlerdeki yirmi iki alt başlıktan oluşmuş ve bu alt başlıklar da birçok ara başlıkla bölünmüş ve küçük parçalardan oluşan okunması kolay ancak derinlemesine tahlillerden yoksun genel bir giriş eseri ortaya konulmuştur.

"İlk Dönem" ana başlığı altında İslâm siyaset düşüncesine ait temel kavramlardan olan devlet, imamet, mülk, şeriat ve nübüvve değinilmiştir. Hz. Muhammed'in hem dinî hem de dünyevî iktidara sahip olmasına işaret edilmiş ve Ortaçağ Müslümanları nezdinde devletin meşruiyeti kavramını sorgulamanın yanlış bir yöntem olduğu ve bu minvalde devletlerin kuruluşunun değil, bozulmasının hatta ortadan kayboluşunun daha mühim bir soru olduğu vurgulanarak Batı tarihindeki kilise ve devlet çatışmasının İslâm'da ümmetin liderliğinin işlevi ve doğasında yani imamet konusundaki uyumsuzluklarda aranması gerektiği ifade edilmiştir (s. 24). Dört halifenin kendi meşruiyetlerini nasıl sağladıklarına yönelik açıklamalar yapılmış, hidayet ve imam kavramlarının ilişkisi, fitne hadisesinin birçok insanı hidayetten saptırdığı, akabindeki fırkalaşmaların velayet ve beraet kavramlarını ortaya çıkardığı, Şî ve Haricî düşüncenin dışındaki tüm zümrelerin cemaat birlikteliğini önceleyerek kendilerini Sünnî olarak ifade ettiği dile getirilmiştir. Öte yandan her fırkanın siyasî ve

dinî liderler üreterek çıkar çatışmalarına sebebiyet verdiği, güce hakim oldukları için kendilerini meşrulaştıran Ümeyye hanedanının veraset usulünü Bizans ve Sâsâni İmparatorluklarına özenerek ortaya sürdüğü ve özgür iradenin karşısında kaderciliği siyasi kaygılarla ideolojik olarak desteklediği, mevcut halifelerin ve Hz. Ömer'in belirlediği şura üyelerinin Kureyşli olmasının da veraset ve hanedan sisteminin temelini teşkil ettiği vurgulanmıştır. Yazara göre Emevi idaresi, halifeyi ideal insan olarak kurgulamış ve insanları bu ideal şahsiyetin yönetimi altında toplamayı cemaat kavramına özel vurgu yaparak sağlamıştır. Halife ve ulema Emevilerin meşruiyetinin sorgulanmasından ötürü birbirlerine rakip olarak ortaya çıkmış, Emevi yönetiminin hilafeti hükümdarlığa dönüştürmesi meşruiyet krizine yol açmış ve bu süreçte Irak bölgesi etkin bir rol almıştır.

“Kabile Geleneğinin Zayıflaması (700-900)” adlı bölümde Emevi yönetiminin zaaflarına ve mevcut kabilelerin bu yönetime karşı itirazlarına değinilmiştir. “Hariciler” genel fikir birliğini önceledikleri için demokratik, etnik ve kabilesel farklılıkları ve cinsiyet ayrımını reddettikleri için muhafazakar, “Mutezile” ise hükümdarlığın saltanata evirileceğinden korktukları ve iktidarı reddettikleri için anarşist olarak nitelendirilmiştir. Haricilerin ve Mutezilenin özgürlükçülük yönünden kesişmesi ise Araplardaki kabileci gelenek anlayışıyla ilişkilendirilmiştir. Haşimî Şii olarak tanımladığı ilk dönemdeki Hz. Ali taraftarlarının çıkarları için Hz. Hasan'ı desteklediği, İslâm'ın apokaliptik bir din oluşunun kurtarıcı ve mehdi tasavvurunu geliştirdiği, 740'lı yıllara geldiğinde de Şii'lerin iki farklı mehdi anlayışını ortaya çıkardığı ayrıca zikredilmiştir. Gulat-ı Şia'nun imam anlayışını yarı putperest dinî liderlerine uyarlayarak siyasetten uzak manevî bir rehberle dönüştürdüğü ve bu şekilde Müslümanların hilafetsiz imamlık mefhumuyla tanıştığı vurgulanmıştır. Yazara göre Emevi yönetimi soy birliğini yegâne meşruiyet kaynağı kılarak Şii'leri ve Mevalîyi iktidar karşıtları olarak birbirine yakınlaştırmış ve böylece kendi sonunu hazırlamıştır. Abbasiler ise kuruluşlarından itibaren sürekli kendilerinin Ehl-i beyt oluşunu gündemde tutmuşlar ve Şii'liğe sahip çıkarak hilafette öncelikle hak sahibi olduklarını vurgulamışlar, Bağdat'ı kültür ve cazibe kenti olarak inşa ederek Emevilerden

farklılık arz etmişlerdir. İmamet ile ilgili görüşlerinden dolayı “Zeydîler”i aktivist olarak tanımlayan yazar, bu mezhebi siyasî duruş olarak Şîilerin Haricilere karşı verdiği bir cevap olarak tavsif etmiştir. “İmamîler”in kuruluşuna dair bazı tespitler yapan yazar, İmamiyyenin siyasî olarak pasifize olmasını gaybet hadisesine bağlamış, kayıp imamın ardından güç odakları ile uzlaşılmasını ise siyaseti Sezar’a bırakan Hıristiyanlık türü bir çözüm yolu olarak görmüştür. “Ashab-ı Hadis”i toplumsal birlikteliğin sağlayıcısı ve cemaat kavramının mucidi olarak tanımlayan yazar, rivayetlerin Emevîlerin son dönemlerinde Ehl-i hadis tarafından yaygınlaştırıldığını, âlimlerin halifelerin görevini sembolikleştirerek halifeleri dini otorite olmaktan çıkardığını belirtmiş ve Ehl-i hadisi toplumsal birliği siyasî özerklikten daha mühim gördükleri için realist olarak betimlemiştir.

“Parçalanmış Bir Dünyayla Mücadele” adlı üçüncü bölümde Müslümanların tarihinin ilk iki yüz yıllık dönemi, kabile gelenekleriyle oluşmuş tek tanrı inancıyla açıklanırken daha sonraki dönemler ise Hıristiyan ve Musevî gelenekleriyle dönüşen bir kültür olarak resmedilmiştir. Siyasî hayat ise imamet ile tiranlık arasındaki mücadelelerin bir ürünü olarak görülmüş, Müslüman tebaanın kabileci gelenekten sefilliğe doğru kayan bir çizgiye evrildiği ileri sürülmüştür. Bu süreçte halifelerin güç kaybederek yönetimi emir, hükümdar ve sultanlara devrettiklerini ve Müslümanların da çözülmeye başlayarak laikleşme sürecine girdiği iddia edilmiştir. Hükümdarlık anlayışının İran geleneğinden tevarüs edildiğine vurgu yapan yazar, siyasetnâme edebiyatını tamamen pragmatist ve muhteva olarak refah, istikrar ve tatmini önceleyen bir zemine oturtmuştur. Çeviri hareketlerine de kısaca değinen yazar, Müslüman filozofların Platon ve Aristoteles’teki Helenistik kral kavramından esinlenerek filozof kral kavramına ulaştıklarını ancak hiçbir zaman böyle bir idare altında yaşayamadıklarını belirtmiştir. Dinin felsefenin popüler bir versiyonu olduğu görüşüyle Fârâbî’nin geç antik çağ filozoflarından etkilendiğini dile getirilmiş, Ebû Bekir er-Râzî ve Sühreverdî ise nübüvvet görüşleri bakımından ayrı bir konuma yerleştirilerek filozoflara göre erdemli ve kusurlu şehir kavramı incelenmiştir. Gnostik/Yeni Platoncu inançlar ve siyasî Mesihçiliğin meczıyla oluşan

bir düşünce biçimi olarak “İsmaililer” İslâm’ın kalbi şeklinde yorumlanmıştır. “Sünniler”in alt yapısını oluşturan Ashab-ı hadisin siyasi görüşleri “imama katlan ve isyanı bastır” şeklinde özetlenmiş, Cüveynî ve Gazzâlî imamın yokluğunda ümmetin varlığını fakihler eliyle koruyacağı düşüncesine sahip oldukları için İslâm tarihinde laikliğin öncüleri olarak tanıtılmıştır. Avrupa devletlerindeki siyasi uygulamaların benzeri gibi imametinin de laik ve dini olarak ikiye ayrıldığını, yönetimi hükümdarların dini ise ulemanın temsil ettiği ve Sünniliğin yaşanan ânı meşrulaştırıcı bir fonksiyon icra ederek uzlaşmacı bir kimliğe büründüğü vurgulanmıştır. Halife ve sultan arasındaki siyasî rekabetin şeriatın uygulanmasıyla ortadan kaldırıldığı ve Batı’daki gibi ikili bir siyasî yapı ortaya çıkarmadığı, halife ve krallık unvanlarının birleştirilmesiyle de bu durumun çözüme kavuşturulduğu ifade edilmiştir.

“Hükümet ve Toplum” adlı dördüncü bölümde insanların toplumsal bir hayata niçin ihtiyaç duyduklarına dair Müslüman düşünürlerden cevap bulunmaya çalışılmıştır. Müslümanların Ortaçağ’daki doğa algısının Batılılar gibi çirkin, hayvani ve geçici olduğu, imamet yani monarşi yönetimine sahip olmalarının da özgürlükçü Yunan mirasından geç faydalanılmasına, Yunan ve Roma tarihi hakkındaki malumatın azlığına bağlanmıştır. Yazara göre şeriat bütün insanların ortak haklarını içermemiş, Müslümanlara ve zimmilere ayrıcalıklı bir statü biçmiştir. Şeriatın uygulanma talepleri her zaman iç savaşlarla son bulduğu için Müslümanlar mevcut devleti her zaman meşru olarak tanımışlardır. “Hükümetin Görevleri” şer’î olan ve olmayan şeklinde incelenmiş, ibadetlerin cemaatle icra edilmesi, şeriatın uygulanması ve cihad edilmesi gibi vazifeler şer’î, iç güvenlikten mimariye, eğitimden tıbbî hizmetlere kadar tüm hizmetler şer’î olmayan şekilde açıklanmıştır. Müslüman halkın şiddet gördüğü ve baskı altında yaşadığı buna rağmen tüm yapılan haksız uygulamalara sabrettiği, özgürlük arzusunun daima bulunduğu ancak kavramsal olarak mevcut olmadığı ve idari yönetimlerin hukuksuz bir şekilde yönetimi sürdürdüğü, evrensel hakikatin siyasî ve içtimaî olarak Budizm ve Yahudilikte tezahür ettiği, İslâm’ın Sünnî ve Şîî yorumlarının Yahudiliğe daha yakın olduğu vurgulanmıştır. Müslümanların her zaman asr-ı saadetini kendine örnek alması basit bir

yapının idealize edilmesi ve ilkelci bir yaklaşım olarak görülmüştür. Daha sonra eşitliğe, hiyerarşik yapıya, kadınlara ve kölelere yönelik bazı tespitlerde bulunulmuştur. Müslüman zihniyetin insanları mümin ve kafir olarak ikiye ayırdığı ve sadece müminlerin hukukun öznesi olarak görüldüğü, kafirlerin yaşam hakkı dahil hiçbir hakka sahip olmadığı hatta vahşi hayvanlar gibi öldürülebileceği ileri sürülmüştür. Cihadın Arap kabilelerince Allah'ın emrine dayalı bir Arap emperyalizmi olarak algılandığı, âlimlerin insanları doğru yola iletme görevi üstlendiği, yaptırım vazifesinin halifeye ait olmasına rağmen zamanla hükümdara havale edildiği, bu durumun da Ortaçağ Avrupası'ndaki güç ve dinin birbirinden ayrılması noktasında benzerlik arz ettiği ifade edilmiştir. Batı'da devletin laik amaçları öncelediği, Ortaçağ İslâm dünyasında da dinin öncelendiği ve aradaki farkın en temelde bu olduğu belirtilmiştir. Din, devlet ve toplumun İslâm'ın ilk dönemlerinde tek parça olduğu ancak zaman geçtikçe bu parçaların birbirinden ayrıldığı, İslâm dünyası daha da laikleştiği takdirde bu mefhumların birbirinden tamamen kopacağı vurgulanarak İslâm dünyasının kurtuluşunun laikleşme ile olacağı tespiti yapılmıştır.

Crone'un eserinde sıklıkla dile getirdiği hususlardan biri İslâm kültür mirasına ait siyasî tecrübelerin neticesinde ortaya çıkan birçok kavramın orijinal olmadığı yönündeki tespitleridir. İslâm tarihinin ilk iki yüz yılındaki görüşlerin kaynağının kabile gelenekleri ile oluşan tek tanrı inancı olduğu, ilerleyen yüzyıllarda ise Hıristiyan ve Musevi geleneklerinin Arap kültürünü dönüştürdüğü, Helenistik dönemde hükümdarın yaşayan kanun (*nomos empsychos*) olarak algılandığı ve bu algının halifelik tasavvurunu da şekillendirdiği (s. 62), hükümdarlık/krallık idaresinin İran tesiriyle oluştuğu (s. 222), nasihatnâme edebiyatının ismini Ortaçağ Avrupa tarihinden (*specula regis*) aldığı (s. 223) tespitlerinin sorgulanmaya muhtaç olduğu söylenebilir.¹

¹ Benzer bir iddia için bkz. "İslâm İmparatorluğunun devlet yönetimi ilkeleri ve usulleri İran ve Roma İmparatorluğu geleneklerinden devşirilmiştir." *İslâm'ın Siyasal Söylemi*, s. 13, B. Lewis, çev: Ünsal Oskay, İstanbul, 1993, Cep Kitapları A.Ş.

Öte yandan Müslüman zihin dünyasına ait kavramların Batı toplumunun kendi kavramsal şeması içinde anlamlandırılması da bir başka sorunsal gibi gözükmektedir. Bu tanımlandırmaların doğası itibariyle okuyucuyu zihnî ön yargılara mahkûm ettiği ve İslâmiyet hakkındaki olumsuz düşünceleri beslediği söylenebilir (s. 538, 552, 554, 588). Bütün Mutezile mensuplarının anarşist (s. 102) ve özgürlükçü (s. 79), Zeydilerin aktivist (s. 160), Haricilerin demokratik (s. 89) ve muhafazakar (s. 90) olarak tanımlanması, Hz. Peygamber vefat ettikten sonraki siyâsî durumun ise üniter halifelik, federasyon, eyalet ve yarı bağımsız vali gibi kavramlarla açıklanması (s. 104), âlimlerin ruhban sınıfı olarak görülmesi (s. 193) yazarı birçok noktada anakronizme düşürmektedir.

Dikkati çeken bir diğer nokta ise yazarın yapmış olduğu tespitleri yeterince delillendirmemesi ve birçok hususu müphem bırakmasıdır. Emevi yönetiminin ve hanedanının karşısında yer alan Şiî, Haricî ve Mürcîler tutum olarak determinizm ile nitelendirilmiş ancak bu zümrelerin içinde buldukları determinizmin keyfiyeti tanımlanmamıştır (s. 54-55). Buna ilaveten Hz. Hasan'a verilen desteğin çıkar amaçlı olduğu zikredilmiş fakat çıkar iddiasını destekleyen bir argüman okuyucuya sunulmamıştır (s. 110). Bütün Ortaçağ Müslümanlarının doğayı Batılılar gibi çirkin, hayvanî ve geçici olarak gördüğünü ifade eden yazar, Hz. Peygamber'in köleliği kaldırmaya çalıştığını söylemeyi anlamsız bulmakta ve hadis kaynaklarındaki köle azat etmenin faziletiyle ilgili birçok rivayeti sanki görmezden gelmektedir.² (s. 527). Hadislerin yazılı olarak kayıt altına alınmasına kadar hakikatin saklandığı ve insanların tekелci bilgi kaynağı olan ulemadan kurtulduğu ve bu vesileyle hadislerin gizli hakikat olmaktan çıktığı ifade edilmektedir ki sahabe devrinden itibaren süreklilik arz eden ve onları karşılayan binlerce insanın katıldığı imlâ meclisleri yazarın rivayetlerin gizliliği tespitini şüpheye düşürmektedir.³ Ehl-i hadisin hiçbir halifenin dini otorite olamayacağı tezinin Ehl-i hadis içerisinde kimin tarafından iddia edildiği yazar tarafından net olarak ortaya konulmamıştır. İcmanın siyâsî karar

² Köle azat etmenin fazileti ile ilgili bazı hadisler için bkz. Müslim, *Sahih*, Kitabu'l-İtk, 1509-1510, Riyâd, 2001, Mektebetü'r-Rüşd.

³ Talat Koçyiğit, İmlâ mad., *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1992, Rehber Yayıncılık, s. 204-205.

alma sürecinde âlimlerin katılımından ziyade hükümdarların ulemayı bastırma ve fikirlerini teke indirme fonksiyonu üstlendiği tespiti de hangi hükümdarın hangi ulemayı niçin zorladığı belirtilmeden ortaya konulmuştur (s. 212).

Yazarın bazı tespit ve tanımlarını çok kesin hatlarla ortaya koyması bize bazı fikirlerini gölgede bırakmıştır. İnsanların Müslümanlar ve kafirler olarak ikiye ayrıldığı, kafirlerin yaşam hakkı dahil hiçbir hakka sahip olmadığı, yaptıkları davranışların hiçbir ahlakî temele dayanmadığı, onlarla yapılan anlaşmalara riayet edilmeyeceği, kafirlerin insan dahi sayılmadığı, hatta vahşi hayvanlar gibi öldürülebileceği tespitleri bunlardan bazılarıdır (s. 538). Yazarın çizdiği bu şablondan İslâm'daki insan tasavvuruna yönelik yaklaşımının ontolojik bir hakikate dayanmadığı söylenebilir. Cihadı Allah'ın emrine dayalı bir Arap emperyalizmi olarak tanımlaması (s. 588) da bu tespitlerindedir. Müslümanların tarihinin şiddet ve zulümden ibaretmiş gibi sunulması (s. 470-471) ve İslâm medeniyetinin siyasî tecrübe olarak tiranlara boyun eğen ve kabilesel yaşamdan ileri gidemeyen bir tecrübeler bütünü olarak görülmesi (s. 165) tartışılmaya açıktır.

İslâm siyasi düşünce tarihinin İsmailîlik merkeze alınarak okunduğu bu kitabın Türkçe baskıya hazırlanmasında birtakım eksiklikler ve imla yanlışları da gözden kaçmamaktadır. Bu yanlışları (i) isim ve kavram, (ii) tercüme ve literatür hataları şeklinde iki kısımda incelemek mümkündür. (i) İsim ve kavram hataları: Nasefi, Nesefti şeklinde (s. 39'un dipnotunda), el-Esem, el-Asamm şeklinde (s. 101) ve (s. 408), el-Nezzam, el-Nazzâm şeklinde (s. 101), İbn el-Eş'ad, İbnü'l-Eş'as şeklinde (s. 57), İbn Sa'ad, İbn Sa'd şeklinde (s. 116), Ebu Miknaf, Ebu Mihnef şeklinde (s. 150), Süfyan el-Tavri, Süfyan es-Sevrî şeklinde (s. 171) ve (s. 481), Cabir el-Zeyt, Câbir b. Zeyd şeklinde (s. 172), Şafi, Şafiî şeklinde (s. 207), Danko, Dankoff şeklinde (s. 510), Keal, el-Kaffâl şeklinde (s.573), mürtet, mürted şeklinde (s. 47), seyit, seyyid şeklinde (s. 162), Çeşmiler, Cehmiler şeklinde (s. 207), hulefa-i Raşidun, Hulefâ-yı Râşidîn şeklinde (s. 210), kuni, kûnî şeklinde (s. 297), Kermeti, Karmatî şeklinde (s. 305), kuaru niğme, küfrân-ı nimet şeklinde (s. 583), menziletün beyne menzileteyn ise menzile beyne'l-menzileteyn şeklinde (s. 586) yazılmalıydı.

(ii) Tercüme ve literatür hataları: Tercümede bazen eksikliklere bazen de hatalara rastlamak mümkündür. Prayer-leaders, imamlar yerine namaz hocası olarak tercüme edilmiştir (s. 294). Kitabın İngilizce aslında (s. 262) nin 22. dipnotunda yazarın “the state of nature” doğa durumuna dair yaptığı açıklamalar kitapta (s. 389) un 891 numaralı dipnotunda tercüme edilmemiştir. Theologian kelimesi ilahiyatçı olarak tercüme edilmiştir. Ancak kelim âlimi ya da mütekelim olarak çevrilmesi daha doğru bir tercih olurdu (s. 443). Ayrıca literatüre dair kaynakların okunmasında da önemli birtakım eksiklikler göze çarpmaktadır. *Kıyasu'l-Umem*, *Gıyâsu'l-Ümem* şeklinde (s. 349), hadis eserlerinden *Müsned*, *Müsned* şeklinde (s. 552) yazılmalıydı.

İslâm medeniyetine ait bir çok kavramı Batı ve diğer medeniyetlerin bir uzantısı olarak resmeden yazar tavır olarak klasik oryantalist söylemi devam ettirmekte ve revizyonist akımın genel hatlarını bu çalışmasıyla açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu tavrını Müslümanların tarihî tecrübesini Şîî mezhebinin müfrit bir yorumu olan İsmâiliyye üzerinden okuyarak devam ettirmektedir. Crone, İslâm siyaset düşüncesini genel hatlarıyla ele aldığı kitabının ana çatısını İsmâilî yorum üzerine inşa etmekte ve modern düşüncenin ortaya çıkardığı siyasî kavramları da kendi bağlamlarından kopararak kullanmakta bir beis görmemektedir. Sonuçta konusu İslâm siyasî düşünce tarihi olan böyle bir eserin Türkçeye İngiltere’de yayımlandıktan üç yıl gibi kısa bir zaman sonra çevrilmesi sevindirici olmakla beraber bu kadar fazla hatayla yayımlanmış olması ise hem yayınevi hem de çevirmen açısından nahoş bir durum arz etmektedir.

Yrd. Doç. Dr. A. Taha İmamoğlu
Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

